

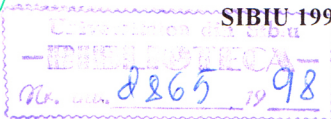
THOMAS NÄGLER

ROMANII ȘI SAȘII PANĂ LA 1848
(Relații economice, sociale și politice)

EDITURA THAUSIB

SIBIU 1997

© Editura Thausib

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE.....	p.6
1. ROMÂNII ȘI SAȘII ÎN PRIMELE SECOLE DE CONVIETUIRE	
a. Românii în perioada premergătoare venirii sașilor.....	p.9
b. Realități politice, organizarea administrativă la români și sași în secolele XII-XIV.....	p.45
c. Relațiile economico-sociale dintre români și sași.....	p.72
2. ROMÂNII ȘI SAȘII ÎN SECOLELE XV-XVI.	
a. Situația economico-socială de la sfârșitul secolului al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea.....	p.92
b. Relațiile politice româno-săsești în secolele XV-XVI.....	p.139
3. RELAȚIILE ROMÂNNO-SĂSEȘTI ÎN EPOCA PRINCIPATULUI TRANSILVANIEI (1542-1689).	
a. Relații economice.....	p.167
b. Situația socială.....	p.189
c. Relații politice.....	p.214
4. ROMÂNII ȘI SAȘII ÎN PERIOADA DOMINAȚIEI AUSTRIECE ÎN TRANSILVANIA ȘI A DOMNIIILOR FANARIOTE DIN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SEC. al XVIII- LEA.	
a. Economia.....	p.235
b. Relații sociale.....	p.276
c. Situația politică.....	p.297
5. RELAȚII ROMÂNNO-SĂSEȘTI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SEC. al XIX-LEA.	
a. Starea economiei.....	p.310
b. Relații sociale.....	p.346
c. Situația politică.....	p.377
ÎNCHEIERE.....	p.388
PROVENIENȚA ILUSTRĂȚIILOR.....	p.392
LISTA ILUSTRĂȚIILOR.....	p.393
INDICE DE NUME PROPRII.....	p.395

3. RELAȚIILE ROMÂNNO-SĂSEȘTI ÎN EPOCA PRINCIPATULUI TRANSILVANIEI (1542-1689)

a. Relații economice

După aproape două decenii de lupte între marile puteri pentru dobândirea Transilvaniei, spre mijlocul secolului al XVI-lea nici Habsburgii și nici turcii nu au reușit să se instaleze nestingheriți în fostul voievodat transilvan. În urma morții lui Ioan Zápolya (1540), conform tratatului de la Orădea, austriecii puteau să ia în stăpânire întreaga Ungarie. Regina Isabella opunându-se acestei înțelegeri, Ferdinand de Habsburg a întreprins o nouă campanie împotriva Ungariei, stârnind din nou adversitatea Imperiului otoman. Turcii i-au înfrânt pe austrieci, după care, în 1541, Ungaria istorică a fost împărțită în trei: partea de vest și de nord, cu Slovenia, Croația și Slovacia, a rămas sub stăpânire austriacă, centrul a fost transformat în pașalâc turcesc, iar Transilvania cu "Partium" a devenit principat autonom sub suzeranitate otomană.

În virtutea tratatului de la Gilău (1541), Habsburgii încercau în continuare să pună mâna pe bogățiile Transilvaniei. La rândul lor, turcii l-au recunoscut ca principe pe minorul Ioan Sigismund (cârmuirea fiind în mâinile lui Gheorghe Martinuzzi) sub suzeranitate otomană. Dietele întrunite în 1542 la Tg.Mureș și Turda au consfințit organizarea politică și administrativă a principatului Transilvaniei.

În relațiile sale externe, Principatul Transilvaniei, care a durat un secol și jumătate, a evoluat între cele două

mari puteri angajate în sud-estul Europei. În această epocă, relațiile româno-săsești au continuat să se manifeste pe mai multe planuri. Turcii neocupându-se de desfășurarea internă a vieții economice - fac excepție pașalâcurile de la Dunăre și din vestul Transilvaniei (Timișoara, Oradea) -, relațiile româno-săsești nu au suferit de pe urma instaurării dominației otomane în Transilvania. Cu toate acestea, relațiile respective au fost influențate de doi factori. În primul rând tocmai datorită dominației străine, a marilor impozite cerute de Poartă, sume importante de bani și mărfuri au luat drumul Constantinopolului, relațiile economice fiind, prin urmare, în parte îngrădite. Pe de altă parte, în ceea ce privește relațiile politice româno-săsești acestea nu trebuiau să atingă interesele turcești, lucru care s-a întâmplat în mai multe rânduri în cursul ridicărilor la luptă împotriva dominației otomane.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, relațiile economice dintre români și sași au fost determinate în mare parte de tulburările interne din Transilvania. Chiar dacă a existat și în perioada voievodatului o dietă în țară, din care făceau parte nobilimea ungară, reprezentanții Universității Săsești și fruntașii secui (românii ortodocși fiind excluși din congregație deja la sfârșitul secolului al XIII-lea), în condițiile existenței autonomiei principatului relațiile economice și politice dintre cele trei "națiuni" s-au înrăutățit, conflictele permanentizându-se. Cu toate că sașii, în frunte cu Peter Haller, primar al Sibiului și comitele sașilor, se situau în general de partea lui Ferdinand, în 1553 austriecii au fost nevoiți să renunțe cu

totul la Transilvania, retrăgându-se din această țară¹. Astfel, sașii au trebuit să suporte aproximativ o treime din tributul datorat de țară turcilor, care se cifra între 10000-15000 de guldeni, fără a mai vorbi de numeroasele daruri predate sultanului și demnitarilor săi².

Cu toată înrăutățirea situației politice generale, sașii și-au continuat raporturile comerciale cu țările românești extracarpatice (planșa XII). În interiorul Transilvaniei, în producția agrară au existat mari diferențe de la o zonă la alta și de la un popor la altul. Ca regulă generală se constată că în zonele administrate de sași, țăranii români aveau mai puțin pământ arabil, o situație economică mai bună având, în parte, românii situați la poalele munților a căror economie era în special pastorală. Dar nici țăranii sași nu aveau suficiente resurse economice pentru a satisface nevoile de alimente ale marilor orașe, cum erau Brașovul și Sibiul. Aceste orașe cumpărau deseori cereale, animale, ceară și alte produse pentru hrană din Moldova și Țara Românească. Asemănătoare este și situația viticulturii. Deși se cultiva intens vița de vie pe pantele Târnavelor, până în secolul XVIII și în Valea Hârtibaciului, orașenii importau vin din podgoriile de peste munți, deseori și pentru a-l valorifica prin negoț, sumele obținute din valorificarea lui fiind folosite pentru a achita cota- parte din tributul datorat turcilor, aflat în creștere de la an la an. Numai scaunul Sibiului trebuia să

---

¹ C. Göllner, în Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens, București, 1979, p. 119.

² G. Müller, Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen. Verfassungsrechtliche Verhältnisse Siebenbürgens zur Pforte. 1541-1688, Sibiu, 1923, p. 6-19.

contribuie în 1557 cu 23.500 fl.³, în 1585 cu 30.000 fl.⁴, iar în 1590 cu 40.000 fl.⁵.

În ceea ce privește agricultura, au existat o serie de similitudini în modul ei de practicare la români și la sași, dar au fost și unele deosebiri. Agricultura s-a putut dezvolta la sași în mod nestingherit numai pe teritoriul regal, în timp ce în comitate ea a fost determinată, în bună măsură, și de voința nobilului. Tot astfel, agricultura și creșterea vitelor la români depindeau și ele de teritoriul administrativ-juridic căruia îi era subordonat satul.

O pondere deosebită la români a avut-o creșterea oilor în satele de munte din apropierea Sibiului, Brașovului, în Făgăraș, Munții Apuseni, Maramureș etc. În funcție de sezon, oierii români își duceau turmele și dincolo de Carpați, în Țara Românească (transhumanță). Pentru aceasta ei aveau nevoie de permisiuni, de acte oficiale care să le îngăduie acest lucru⁶. Pentru pășunatul oilor, domnii munteni percepeau uneori taxe, în jurul cărora s-au purtat dispute de-a lungul secolelor, neputându-se stabili dacă perceperea lor era un lucru legal sau nu. Primele dijme impuse păstorilor sibieni pentru oile duse în Țara Românească se pare că datează din 1629, din timpul domniei lui Leon Tomșa. Urmașul lui, Matei Basarab, a arătat în 1635 că "după dreptate n-ar trebui să se ia dijma" și pentru ca să nu se nască nemulțumiri, el

---

³ Arhivele Statului Sibiu. Doc. Lit. nr.1066 L. 22.

⁴ Ibidem, nr. 1253 L. 26.

⁵ Ibidem.

⁶ Șt. Meteș, Păstorii ardeleni în Principatele Române, în Anuarul Institutului de istorie națională, vol. III, 1924-1925, p. 299 și passim.

plătea anual, la 24 aprilie, principelui Transilvaniei, Gheorghe Rákóczy I, suma de 5.000 de florini ca răscumpărare a dijmei luată oierilor transilvăneni⁷. Creșterea vitelor la români, atât în Transilvania, cât și în Principatele extracarpatice, a avut o importanță deosebită pentru economia medievală în general, dar mai ales pentru relațiile economice dintre români și sași. În afară de alimente, prin creșterea vitelor (oi, vite, porci), românii livrau orașelor și materii prime în cantități apreciabile, din lână și pieile rezultate din creșterea animalelor, fiind întreținută producția și schimbul a zeci de bresle.

O caracteristică a agriculturii transilvănene a fost exceptarea de la împărțire a unor suprafețe (vale, deal etc.) care erau folosite de cele mai multe ori, de un număr mai mare de sate, fie în mod liber, fie pe bază contractuală. Este vorba mai ales de fânețe și pășuni care erau cedate alternativ satelor cu un mai mare număr de animale. Un asemenea "câmp liber", aflat lângă Rupea, mai era folosit de comunele Fișer, Viscri, Homorod, Cața și Drăușeni. Un alt "câmp liber" era "Schmielefeld", care aparținea în comun țăranilor din Cincu, Merghindeal și Dealul Frumos. Tot un astfel de "câmp liber" era în scaunul Șeica, folosit și de Șeica Mică, Frâua (Axente Sever) și Agârbici. Cel mai cunoscut era așa-zisul "Wossling" din scaunul Sighișoara, la folosirea căruia mai participau inițial comunele Șaeș, Apold, Brădeni, Daia Săsească și Netuș la care, ulterior, s-a mai adăugat și Noiștat din scaunul Cincu. Cel mai mare "câmp liber" în devălmășie l-a avut scaunul Sibiu în Braniș. În afară de

---

⁷ A. Dumitrescu-Jippa, N. Nistor, Sibiul și ținutul în lumina istoriei, vol. I. Cluj, 1976, p. 116.

Sibiu, această pădure imensă, cu poieni, fiind folosită și de Vurpăr, Hamba, Slimnic⁸ ș.a. Țara Făgărașului, Țara Bârsei și alte zone aveau asemenea terenuri mai mari folosite în comun. Aceste suprafețe comune erau de obicei greu accesibile, dens împădurite sau în continuu amenințate cu inundații. Exceptarea lor de la împărțire se explică prin aceea că în secolul al XVII-lea exista încă teritoriu suficient la dispoziție pentru agricultura propriuzisă. În unele din aceste "câmpuri libere" s-au format, începând cu secolul al XVII-lea așezări noi, altele ofereau un prilej deosebit de colaborare între țărani români și sași, aceasta mai ales în condițiile în care cei dintâi aveau, de regulă, sesii mai reduse decât vecinii lor sași, ei putând folosi pe bază de convenție asemenea terenuri mai puțin roditoare, dar prielnice pentru pășunat.

Datorită îndeosebi războaielor neconținute cu turcii și austrieii, cât și datorită războaielor interne pentru ocuparea tronului, țărani nu au mai avut răgazul suficient pentru a lucra toate suprafețele, și aceasta mai ales în satele aflate în apropierea orașelor unde au avut loc dese ciocniri militare. În asemenea condiții, țărani preferau să se ocupe preponderent de creșterea vitelor, acestea putând fi duse dintr-o parte în alta a țării. S-a constatat în secolul al XVII-lea descreșterea suprafețelor arabile, ca și a pădurilor, în favoarea fânețelor și a pășunilor, pentru ca

---

⁸ G. A. Schuller, Aus der Vergangenheit der siebenbürgisch-sächsischen Landwirtschaft, Hermannstadt, 1895. p. 6-7: despre istoria generală a agriculturii la sași cf. Th. Nögler, J. Schobel, K. Drotleff, Geschichte der siebenbürgisch-sächsischen Landwirtschaft, Bukarest, 1984. p. 244.

abia în secolul al XVIII-lea cultivarea pământului să-și ocupe locul pe care l-a avut până în secolul al XVI-lea⁹.

În ceea ce privește relația dintre suprafețele agricole și cele ocupate de fânaș, pășune și pădure, hotarele satelor de pe teritoriul regal au fost cele mai echilibrate, în timp ce în alte sate - de pe teritoriul comitatens sau în regiunile submontane -, acest echilibru a existat doar în mod excepțional. De aceea, mulți țărani români din afara scaunelor și districtelor administrate de sași s-au aprovizionat cu produse de pe teritoriul regal, livrând, în schimb, produse rezultate din creșterea vitelor sau lemne. Atragem în mod deosebit atenția asupra acestui fapt deoarece persistă încă la mulți istorici concepția că negoțul s-ar fi rezumat numai, sau aproape numai, la schimbul dintre produsele rurale și cele meșteșugărești. O pondere însemnată revenind schimburilor dintre români și sași, se poate vorbi în unele domenii chiar de o anumită specializare. Până în secolul nostru țăranii sași din câmpie au practicat un schimb de produse permanent cu românii din satele de munte, unii și alții vânzând produsele lor specifice la orașe, în timp ce se mai importau produse alimentare și materii prime agricole din Principatele extracarpatiche.

În literatura de specialitate săsească mai veche se afirmă în mod repetat că o serie de comunități săsești ar fi luat în serviciile lor păstori români veniți din altă parte și că aceștia, înmulțindu-se cu familiile lor, ar fi dat naștere comunităților românești de pe teritoriul regal administrat de sași. Faptul că în mai multe sate au fost atrași păstori români constituie o realitate dovedită pe bază de

---

⁹ Ibidem, p. 89.

documente. Numai că se confundă esența problemei prin generalizare, deoarece de la bun început au existat comunități românești încheiate pe teritoriul regal, pe lângă comunitățile juxtapse. Astfel, acestor păstori, sub raport demografic, le revine un rol cu totul secundar, lipsit de importanța care i s-a acordat în vechea literatură de specialitate săsească¹⁰.

O altă problemă fundamentală în ceea ce privește relațiile româno-săsești în domeniul agriculturii este aceea a stăpânirii pământului.

În evul mediu european, țăranul, membru al obștii, era doar beneficiarul lotului de pământ arabil, fără ca acesta să-i aparțină ca proprietate deplină. El mai putea folosi, împreună cu întreaga obște, pădurile, apele, fânețele și pășunile. În etapa colonizării săsești, nici românii și nici sașii nu aveau lotul lor de pământ arabil în proprietate, el putând fi schimbat oricând, dacă obștea lua o hotărâre în acest sens. Cu toate acestea, destul de timpuriu apar deja indicii cu privire la luări în posesie deplină a unor suprafețe. Astfel, în 1316, greavul Daniel din Câlnic (scaunul Sebeș) se afla în posesia unui fânaț pe hotarul satului Alba ecclesia (dispărut), de lângă Mercurea Sibiului¹¹. Nu numai pe teritoriul regal, ci și în comitate apar posesiuni depline, deseori aflate la distanță de locul de origine a proprietarului. Cu toate acestea, obștea săsească liberă a fost încă multe secole proprietarul colectiv al hotarului, putând încă anula proprietăți ereditare și depline (alodiu).

---

¹⁰ Ibidem, p. 96-97.

¹¹ Ibidem, p. 19.

În 1550, în Țara Bârsei s-a luat o hotărâre care reflectă deplina egalitate a posesorilor de curți: "Derweil jeder Hof einesch Geld giebt, so giebt man auch gleich einesch gemein Land und Busch dem Armen als dem Reichen" ("Întrucât firecare curte plătește aceeași sumă de bani, tot așa se dă la fel pământ și pădure celui sărac, ca și celui bogat"¹². Pe atunci, acest obicei probabil că era mai general. În 1557, sașii din Romos (scaunul Orăștiei) au curățat un teren unde mai înainte se aflau curți țărănești și l-au împărțit în loturi prin tragere la sorți între sași, fără să-i fi inclus și pe românii localnici. Aceștia s-au plâns Universității Săsești care, după cercetarea situației la fața locului a hotărât următoarele: suprafața respectivă trebuia reîmpărțită pe loturi, astfel încât românii să poată primi și ei câte un lot, întrucât teritoriul respectiv nu a fost dobândit prin cumpărare, ci constituia o suprafață liberă comună. În rezoluția ei, Universitatea Săsească argumenta că românii din Romos plăteau aceleași impozite ca și sașii¹³.

Cazul din Romos arată starea de fapt a țărănimii române pe teritoriul regal administrat de sași. În principiu, românii și sașii nu formau împreună o comunitate, ei trăind fie în sate diferite, deci și în comunități diferite, fie în comunități diferite în aceleași localități. Fără a fi admiși la viața politică, de la caz la caz, românii puteau primi loturi de pământ și inclusiv dreptul de a folosi terenurile comunale, fără a fi membri ai comunității politice sau ecleziastice săsești. Comunitatea săsească putea însă să-i

---

¹² Ibidem, p. 20.

¹³ Arhivele St. Sibiu, Universitatea Săsească. V. 756: G. A. Schuller, op.cit., p. 21.

cuprindă pe români în sânul ei, cu drepturi și obligații egale. Importantă era existența curții, a unității de măsură folosită ca bază pentru stabilirea impozitelor și a diferitelor sarcini, indiferent de originea etnică a locuitorilor. Ca în atâtea alte cazuri observăm și aici că, dincolo de ceea ce s-ar putea admite ca legalitate politică și juridică, comunitățile săsești și românești se orânduiau între ele în funcție de nevoile practice ale vieții cotidiene și nu de preceptele instituțiilor medievale.

Așadar, cel puțin din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Universitatea Săsească a aplicat principiul egalității cetățenilor (plătitorilor de impozite), indiferent de originea etnică. Principiul juridic în vigoare era: localnicii impozabili, inclusiv românii, sunt egali în drepturi, iar terenul obștesc al satelor rămâne posesie comună. Dar în unele localități comunitățile săsești exprimau deja un alt punct de vedere. În 1567 țăranii din Gușterița (scaunul Sibiului) au hotărât să defrișeze împreună o pantă, comunitatea acordând celor care au participat la acțiune suprafața respectivă "în posesie ereditară" pentru a planta pomi fructiferi: "Sie sollen nicht mehr gemein noch auf die Höf geteilt, sondern zu ewigen zeiten eines jeden erbeigen sein, der es gerottet und erbauet hat" (Să nu mai aparțină comunității și nici să nu fie împărțit pe curți, ci veșnic să rămână în proprietatea ereditară a celor care l-au defrișat și cultivat)¹⁴.

Uneori se luau hotărâri care contraveneau principiului liberei strămutări pe teritoriul regal. În 1579 congregația scaunului Sebeș a luat hotărârea ca în viitor

---

¹⁴ Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. 1884. p.6.

case, fânațe, terenuri agricole, vii, lacuri, izlazuri și grădini sau orice altă moștenire să nu mai poată fi vândute unor persoane din afara scaunului, deoarece aceasta ar fi fost în detrimentul "prieteniei și al vecinătății"¹⁵. În 1581, sibienii au reînnoit o hotărâre de-a lor, mai veche, ca un cetățean care trei ani consecutiv nu-și lucrează via în hotarul numit Viile Sibiului, să fie obligat s-o predea altuia cu plante și araci¹⁶. Tot așa, locuitorii din Rotbav au hotărât în anul 1659 ca cel care dorește să părăsească satul să nu aibă voie să vândă sau să doneze cuiva via lucrată de el, "obținută prin loz". Numai acele vii care înainte au fost cumpărate, pot fi revândute¹⁷. Reiese, prin urmare, faptul că anumite suprafețe, odată ajunse în proprietatea deplină, rămân în proprietate particulară în continuare, acest proces de privatizare fiind lent, dar sesizabil de la o generație la alta.

În anul 1583, judele scăunal din Cincul, Matthias Welter, se plângea, împreună cu alți jurați, în fața Universității Săsești, de patru consăteni care refuzau să predea în mod gratuit terenuri arabile în vederea întemeierii unor curți. În argumentare Welter arăta că acest lucru s-ar fi făcut de fiecare dată, luându-se terenuri folosite individual în "posesia comunei". El solicita Universitatea - din păcate nu se cunoaște rezultatul acestui demers - să confirme vechea jurisdicție a comunei¹⁸.

---

¹⁵ *Ibidem*, 1883, p. 91-92.

¹⁶ *Ibidem*, 1884, p. 6.

¹⁷ Fr. Schuller-Libloy, *Deutsche Rechtsdenkmäler*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, vol. VII, 1867, p. 364 și urm.

¹⁸ Arh. St. Sibiu, Universitatea Săsească, V, nr. 1393.

Spre sfârșitul etapei la care ne referim o mare parte a suprafețelor arabile ajunseseră deja în proprietate privată. Acest lucru reiese dintr-un manuscris foliant al comunei Apold (scaunul Sighișoara), datând din anul 1684, când peste jumătate din hotarul comunei era deja în proprietate privată. Pe atunci împărțirea terenurilor către urmași era neîngrădită, fiecare dintre ei primind o parte din toate suprafețele deținute de predecesor. După aprecierile din acest manuscris, în comuna Apold s-a ajuns la situația respectivă datorită faptului că această comunitate a fost nevoită să predea loturi de pământ arabil unor săteni în schimbul plății a unei părți din impozitul care revenea comunității în ansamblu. Cu toate că s-a prevăzut inițial ca aceste loturi să fie răscumpărate de către comunitate, aceasta s-a întâmplat numai în caz excepțional, în timp ce alte suprafețe ale comunității au fost în continuare date în posesie deplină¹⁹.

Aruncând o privire generală asupra agriculturii Transilvaniei din secolul al XVII-lea, se observă și o îmbunătățire a tehnicilor agricole și prin aceasta o creștere a producției. Această evoluție a fost însă mereu întreruptă de luptele politice interne și externe, de care nu va fi scutită nici o generație de țărani. În timp ce majoritatea orașelor au rezistat atacurilor externe, satele au fost pustiite în mai multe rânduri, câmpurile incendiate, iar recoltele confiscate. Care a fost situația economică adevărată a unui țăran sas o aflăm din testamentul lui Johann Theil din Noul (scaunul Sibiu), care datează din anul 1659. În acel an J. Theil lăsa soției și celor șase copii o avere mobilă, constând din animale, grâne și diferite

---

¹⁹ G. A. Schuller, op.cit., p. 23-24.

obiecte, în valoare de 268 de florini și 10 denari. Conform constituției săsești soției îi revenea o treime din întreaga avere, iar cei șase copii împărțeau în mod egal celelalte două treimi. În posesia lui Theil se aflau, printre altele, doi boi, șase cai, trei vaci, un vițel și un mânz, ajungând la împărțire și 15 câble de grâu și o câblă de secară, cea mai însemnată avere o constituia însă terenul arabil, care s-a împărțit după același principiu. În testament nu s-a făcut nici o mențiune despre terenurile agricole, reieșind doar că erau transmisibile prin moștenire, ceea ce înseamnă - dacă generalizăm informația aceasta - că în Noul principiu medieval al reîmpărțirii hotarului arabil în mod egal, pe gospodării, aparținea trecutului. Din cazurile enumerate reiese că în epoca principatului în Transilvania a avut loc privatizarea suprafețelor destinate creșterii plantelor. Nefiind amintite în testamentul lui Theil moșteniri de fânațe, păduri etc. înseamnă că acestea se aflau în continuare în folosință comună.²⁰

Cele enunțate până aici, atât datele particulare, cât și generalizările parțiale pe care le-am făcut pe parcurs, ne înfățișează modul în care înainte și după 1600 loturile agrare în folosința țăranilor, proprietăți ale obștii, s-au transformat în proprietăți private. La sfârșitul etapei istorice a principatului autonom s-a ajuns la adâncirea inegalității loturilor de pământ și averilor, și în cele din urmă, la agravarea contradicțiilor sociale și etnice, care s-au manifestat apoi din plin în secolul al XVIII-lea.

---

²⁰ R. Theil, Beiträge zur sächsischen Agrargeschichte im siebzehnten Jahrhundert, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, vol. 30, 1902, p. 399-430.

Importante au fost relațiile economice dintre sașii din Transilvania și principatele românești extracarpătice, în această etapă crescând rolul orașelor din Transilvania. În această etapă s-a adevărat într-o totală definiție dată orașului de Șt. Pascu și S. Goldenberg: "Orașul medieval este antipodul satului, comunitatea orașenească este opusă comunității rurale, populația sa practică, în majoritatea ei, alte ocupații decât agricultura sau anexele sale"²¹. Din punct de vedere funcțional, orașele îndeplineau același rol, ele fiind centre ale producției meșteșugărești și ale negoțului. Din punct de vedere instituțional-juridic însă ele diferă foarte mult unele de altele. Astfel, în timp ce o bună parte a orașelor intracarpătice - este cazul tuturor orașelor formate în zona locuirii săsești - ajung orașe libere regești, orașele și târgurile din Moldova și Țara Românească sunt în stăpânirea statului, administrate de feudali cu funcții în sat. Fiind supuse domniei, ele erau lipsite de autonomie²².

Evoluția deosebită a orașelor ardeleni a fost determinată, în principal, de trei factori: avansul în diviziunea muncii, poziția lor în fața trecătorilor peste Carpați și, prin urmare, evoluția lor mai rapidă în raport cu evoluția orașelor din Moldova și Țara Românească. Din motivul acesta din urmă unii meseriași sași au preferat să plece la est de Carpați, în orașe și târguri existente (Neamț, Baia, Siret, Suceava, Bacău, Troțuș, Câmpulung-

---

²¹ Șt. Pascu și S. Goldenberg. Despre orașele medievale din unele țări dunărene. în Anuarul institutului de istorie și arheologie Cluj, vol. XIV, 1971, p. 30.

²² Ibidem, p. 31-34.

Muscel, Curtea de Argeș, Târgoviște etc.²³), deci nu întâmplător în așezările urbane timpurii, care multă vreme au îndeplinit și funcția de reședință voievodală, unde produceau pentru nevoile locale. Rolul germanilor a fost important și în minerit - alături de mineri de altă origine etnică, liberi sau șerbi -, mai cu seamă în ceea ce privește specializarea, astfel încât în Bosnia, de exemplu, termenul de sassi ajunge chiar să piardă accepțiunea sa etnică inițială și să însemne mineri²⁴.

Unele orașe, care nu au avut din faza de geneză statutul de oraș liber, au reușit să se elibereze cu sprijinul regalității de sub tutela feudală. Acesta a fost cazul Clujului, aflat în prima sa fază sub controlul administrației comitatului și apoi sub stăpânirea episcopului Transilvaniei. În aceeași situație se afla și Oradea, oraș dominat de conventul din localitate, și însăși orașul Alba Iulia, reședința voievodatului și apoi a principelui Transilvaniei²⁵. Refuzul sașilor de a primi în orașele locuite de ei nobili maghiari nu s-a datorat unor concepțe etnice exclusiviste, ci stării sociale și politice deosebite a teritoriului regal, relevate mai sus.

Prima etapă din istoria acestor orașe a fost în întregime progresivă și fecundă în lupta împotriva dependenței feudale, împotriva atacurilor, a abuzurilor nobilimii și organelor lor administrative și juridice. Emanciparea orașelor, proces care a durat mai multe secole, a dus însă în mod paradoxal la transformarea unor orașe în "stăpâni feudali", în proprietari de sate, de oameni

---

²³ Ibidem, p.35.

²⁴ Ibidem, p. 37.

²⁵ Ibidem, p. 38-39.

dependenți sub raport personal sau fiscal față de oraș. În această privință unele orașe din Transilvania s-au asemănat cu cele din Italia de nord și centrală unde marile centre urbane și-au format contadouri prin supunerea satelor. Cauzele și modul de formare a acestor sate de țărani supuși sunt multiple. Astfel Clujul a posedat la un moment dat 9 sate, Sibiuul 18 sate, Brașovul 13 sate, Bistrița un district întreg (13 sate), posesiuni ce s-au extins mereu în secolele XVI-XVII, aceste orașe beneficiind de slujbele și dările populației, al cărui statut de dependență era diferit de la un caz la altul, fiind în funcție îndeosebi de modul de dobândire a acestor sate, ca și de statutul lor juridic anterior²⁶. Această situație a influențat direct istoria socială a relațiilor româno-săsești.

În timp ce în Europa apuseană și centrală se intensificau relațiile marfă-bani, apărând manufacturile ce prevesteau epoca modernă (îndeosebi în Țările de Jos, Italia și Anglia), în țările din Europa răsăriteană continua producția tradițională atât în domeniul agriculturii, cât și în cel al meșteșugurilor. În orașele din Transilvania, ca și în cele din Moldova și Țara Românească s-a diversificat producția meșteșugărească, dintr-o serie de meserii și bresle de bază, desprinzându-se și noi ocupații și bresle care se organizează separat. Caracteristică pentru această perioadă este apariția unor bresle în târguri și comune mai mari de pe teritoriul regal, care constituie de regulă filiale ale breslelor din centrele urbane²⁷.

---

²⁶ Ibidem, p. 40.

²⁷ A. Dumitrescu-Jippa, N. Nistor, Sibiu și ținutul în lumina istoriei, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, p. 118.

În ceea ce privește relațiile româno-săsești, cele mai însemnate, datorită rolului lor complementar, au fost legăturile economice dintre Principatele extracarpatiche și sașii din Transilvania, adică schimburile comerciale tradiționale, atestate documentar deja în a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Dacă până în secolul al XVI-lea comerțul dintre Transilvania și Moldova și Țara Românească (pl. XII) a fost cu precădere în mâinile negustorilor transilvăneni, care cutreierau cu mărfurile lor - îndeosebi produse ale meșteșugarilor - Moldova și Țara Românească, sașii spre exemplu având și propriile factorii comerciale în principalele orașe (în Muntenia Câmpulung, Râmnic Vâlcea, Curtea de Argeș, Târgoviște, în Moldova Baia, Suceava, Iași etc.), începând cu secolul al XVII-lea schimbul de mărfuri a fost tot mai mult dominat de negustorii de la est și sud de munți care au sosit acum cu precădere în Transilvania, lor aparținându-le de acum înainte inițiativa. Dintre aceștia numai o parte au fost neguțatori români, alături de ei fiind evrei, armeni, greci, macedo-români, bulgari, adică un conglomerat de negustori individuali sau asociați, pe care istoricii i-au numit balcano-levantini.

Deja O. F. Jickeli constatare că începând cu secolul al XVI-lea "comerțul sașilor transilvăneni începuse deja atunci să treacă de la ofensivă la defensivă"²⁸. Majoritatea documentelor perioadei precedente atestă apărarea pieții față de negustorii "străini". Cu secolul al XVI-lea cele mai multe documente nu mai privesc

---

²⁸ O. F. Jickeli, Der Handel der Siebenbürger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, vol. XXXIX, 1913, p. 85.

comerțul sașilor la est și sud de Carpați, ci lupta lor cu negustorii din sud veniți în Transilvania. Această rivalitate era un semn al "crizei" în care intrase cu secolul al XVII-lea economia breslașă a orașelor în general. Odată cu atacurile împotriva pozițiilor tot mai solide câștigate de negustorii din sud, documentele relevă cu prisosință lupta internă dintre bresle și negustorii locali, din același oraș sau dintre orașele care de secole se socoteau "rivale".

Printre primii concurenți ai negoțului sășesc în interiorul Transilvaniei au fost evreii. Pe când în anul 1526 li s-a interzis comerțul în țară, neavând permisiunea să se așeze în mod durabil aici, dieta din 1578 a trebuit să se ocupe din nou de ei²⁹. În anul 1591, ei au obținut dreptul de sălășluire la Alba Iulia, având un jude propriu. Deocamdată ei au reușit să răzbată cu negustoria lor doar în direcția Ungariei, deoarece dreptul de depozit (ius stapuli) al orașelor locuite de sași le punea o stavilă încă de netrecut³⁰. În spiritul cunoscutei sale toleranțe față de naționalități și confesiuni, în 1623 evreii obțin de la Gabriel Bethlen dreptul liber de sălășluire și libertate de cult în Transilvania; întrucât însă orașele, ca și nobilimea le interzicea dreptul de așezare, ei au putut forma o unitate încheagată doar la Alba Iulia³¹. În 1654 dieta le aprobă, ca și celorlalți negustori străini, să efectueze comerț cu articole străine, care nu cresc sau care nu se

---

²⁹ M. Eisler, Az erdélyi zsidok multjából, în Erdélyi Múzeum, vol. XVIII, 1914, p. 96.

³⁰ Ibidem, p. 97.

³¹ Ibidem, p. 98.

produc în țară, fiindu-le însă interzis să cumpere din țară animale³².

În aceeași perioadă în Transilvania au apărut negustori greci care jucaseră întotdeauna un rol important în comerțul sud-est european, rolul lor crescând mereu după căderea Constantinopolului în 1453, ei preluând locul deținut aici înainte de negustorii orașelor italiene. Penetrația grecilor s-a petrecut mai întâi în Țara Românească și Moldova, apoi și în Transilvania³³. Primul privilegiu comercial acordat unui grec este cel din 1577 prin care i se permitea să facă negoț cu pește sărat, pături, articole de tutun și oi³⁴. În 1636 grecilor li s-a acordat un privilegiu comercial general, care a format baza companiei comerciale grecești de mai târziu³⁵.

După evrei și greci pătrund și negustori armeni în Transilvania, ei fiind așezați în 1661 de către principele Mihail Apafi la Dumbrăveni. Împotriva tuturor comercianților levantini, sașii au încercat zadarnic să lupte în dietele Transilvaniei ținute în anii 1609-1632³⁶. În ciuda unor restricții care li s-au impus acestor negustori la începutul activității lor în Transilvania, în secolul al XVII-lea ei au cucerit o bună parte a pieții interne, epoca de

---

³² Ibidem, p. 161.

³³ O. F. Jickeli, op.cit., p. 88.

³⁴ A. Bethlen, Grundlinien zur Kulturgeschichte Siebenbürgens, besonders in Rücksicht des Handels, în Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde, 1839, p. 246.

³⁵ J. A. Grimm, Die politische Verwaltung im Großfürstentum Siebenbürgen, vol. III, Sibiu, 1857, p. 14.

³⁶ O. F. Jickeli, op.cit., p. 92-94.

înflorire a comerțului companiilor lor fiind atinsă însă în secolul al XVIII-lea³⁷.

Una din metodele des întrebuințate pentru a acapara piața internă a Transilvaniei a fost indigenatul. Obținând cetățenia unor orașe din țară, în afara teritoriului regal, acești negustori, printre care și unii români munteni, nu mai erau considerați străini, desfășurând deci un negoț legal. Astfel, una din porțile de intrare în Transilvania - deși s-a practicat tot mai des comerțul pe căi ocolite - a fost așezarea unor levantini și munteni în orașul Caransebeș. Luptând pentru păstrarea privilegiilor lor, deja la 1573 sibienii l-au trimis la fața locului pe negustorul Nicolae Oloz pentru a cerceta situația materială și starea civilă a negustorilor "greci" de acolo. În urma acestei anchete s-a constatat că nici unul din ei nu avea avere imobiliară la Caransebeș, deci practic nu erau cetățeni ai orașului³⁸. Era uzitată orice cale pentru a acapara poziții comerciale cât mai avantajoase.

Motivele acaparării pieții interne a Transilvaniei de către "străini" sunt mai multe. Principalul motiv l-a constituit însăși stagnarea producției, sărăcirea locuitorilor din centrele urbane. Nu putem urmări aici evoluția demografică a mai multor orașe din Transilvania, fiind suficient să urmărim doar evoluția Sibiului în cursul

---

³⁷ M. Dan și S. Goldenberg, Regimul comercial al negustorilor balcano-levantini în Transilvania în secolele XVI-XVII, în Apulum, vol. VII/1, 1968, p. 546.

³⁸ Arhivele Statului Sibiu, Doc. Lit., 1030 h, L. 22. "Ein Memorial was der Oloz Mikloss in Karansebesch erforst oder erkundet hatt auff der Kaufleutt bitt und anlagen."

secolului al XVII-lea pe baza studiului lui Karl Albrich publicat în 1881³⁹.

În analiza sa autorul menționat pornește de la lista de praebende (colecte) ale Sibiului păstrată din anul 1657. Rectorul școlii avea dreptul de a trimite de patru ori elevi prin oraș, din casă în casă, pentru strângerea de produse naturale în favoarea sa, urmând ca cele strânse să le împartă cu ceilalți învățători, după anumite obiceiuri statuate. Cataloagele păstrate cu privire la cele strânse constituie un indiciu foarte prețios pentru cunoașterea statisticii vremii, în lipsa unor recensăminte, care în secolul al XVII-lea sunt rare și numai parțiale, ca și registrele de impozite, care de multe ori nu se mai păstrează.

Pentru anii 1639-1659, cataloagele conțin 1.300-1.400 de nume, cel din anul 1657 enumerând 1.385 persoane nominal, la care se mai adaugă încă aproximativ 75 din alte izvoare, astfel încât numărul familiilor din Sibiu, în 1657, se poate aprecia în jur de 1.460. După registrele de pază ale orașului din anii 1478-1480, aici erau în total 1.442 de gospodării de sine stătătoare⁴⁰. Aceasta înseamnă că în decursul a aproape două secole, populația Sibiului nu crescuse deloc. Explicația o găsește K. Albrich în împresurările lui Gabriel Báthori de la începutul secolului al XVII-lea asupra orașului. După o

---

³⁹ K. Albrich, Die Bewohner Hermannstadts im Jahre 1657, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, vol. XVII, 1882, p. 156-290.

⁴⁰ Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven. Rechnungen der Stadt Hermannstadt, Hermannstadt, 1895, p. 83 și urm.

informație din anul 1614, deci curând după domnia lui Báthori, în oraș s-au numărat doar 53 de gospodării⁴¹, ceea ce înseamnă că din punct de vedere demografic Sibiuul a coborât la nivelul unei comune. Este drept că în anii ce au urmat, până la 1657, populația Sibiului a sporit foarte repede, din punct de vedere economic însă este puțin probabil ca cei stabiliți recent în oraș să fi avut aceeași eficiență economică (meseriași specializați și negustori), cei mai mulți venind desigur din mediul rural. Curând după aceea, în anii războiului intern dintre 1659 și 1661, când Sibiuul a fost asediat, au murit, după o informație contemporană, 2.733 de oameni⁴², deci a urmat o nouă recesiune demografică. K. Albrich, cercetând registrele breslelor sibiene comparativ cu cataloagele de praebende, ajunge aproximativ la aceleași cifre⁴³.

S-ar putea presupune că situația Sibiului ar fi putut să fie una deosebită, diferită de cea a altor orașe din Transilvania. Este adevărat că în timpul domniei lui Gabriel Báthori Sibiuul a suferit cel mai mult, dar urmărind situația celorlalte orașe ale Transilvaniei în secolul al XVII-lea se constată aproximativ aceeași situație, deci o scădere demografică și implicit o stagnare economică a orașelor, ceea ce nu putea să nu aibă consecințe asupra relațiilor comerciale ale Transilvaniei cu principatele extracarpatice, deci și în relațiile româno-săsești.

---

⁴¹ G. D. Teutsch, Geschichte der Siebenbürger Sachsen, vol. II, 1925, p. 175.

⁴² J. Kemény, Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens, vol. II, Cluj, 1840, p. 230.

⁴³ K. Albrich, op. cit., p. 263-290.

O piedică importantă în calea relațiilor româno-săsești pe plan economic a fost regimul de dominație otoman. În timp ce nobilimea (boierimea) și o parte a orășenilor au putut să-și intensifice schimburile de mărfuri, marea majoritate a locuitorilor a fost supusă dublei exploatarei, interne și externe, țărani fiind obligați să predea o parte a produselor lor direct ca rentă feudală sau ca parte a impozitelor datorate puterii, valorificându-și surplusul de obicei pe piața locală. În aceste condiții, străinii au putut să-și realizeze mai lesne venituri apreciabile cu mărfuri locale sau cu cele aduse din Orient sau Occident.

b. Situația socială

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în secolul al XVII-lea și-au făcut apariția structuri și tendințe sociale noi care au avut o influență directă și asupra relațiilor româno-săsești în domeniul social. Tendința de privatizare a suprafețelor agricole a dus în mod evident la o anumită înăsprire a relațiilor sociale. În foarte multe comune, ca o tradiție moștenită din evul mediu timpuriu, sașii lucrau suprafețe de pământ mai mari: astfel s-a întâmplat ca în perioada privatizării suprafețelor agricole unii dintre ei să fie avantajați în raport cu românii, dar și față de conaționali existând diferențe și între agricultorii sași, uneori chiar destul de pronunțate.

Atât în Transilvania, cât și în Principatele extracarpatiche, nobilii și-au sporit rezerva seniorială, cu deosebire în secolul al XVII-lea, în dauna loturilor țărănești. Aceasta a determinat pe teritoriul comitatens o